

ENFORMASYON TOPLUMU BAĞLAMINDA TÜRKİYE

Celalettin Aktaş*

ÖZET

II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında ortaya çıkan Enformasyon Toplumu kavramı, Sanayi Toplumu'ndan Sanayi-Sonrası yeni bir topluma geçilmekte olduğunu vurgular. Enformasyon Toplumu olarak tanımlanan bu toplumun en temel özelliği, maddi ürünlerin üretimine dayalı bir sistemden enformasyonu merkez alan bir sisteme doğru toplumun dönüşmesidir. Enformasyon Toplumu olarak nitelenen toplumsal dönemi tanımlamaya yönelik girişimlerde değişik isimlendirmeler ve farklı yaklaşımlar kullanılmıştır. Daniel Bell 'Sanayi-Sonrası Toplum,' Yoneji Masuda 'Enformasyon Toplumu,' Zbigniew Brzezinski 'Teknokratik Çağ' (Bozkurt 1997: 21) olarak bu yeni toplumu isimlendirmişlerdir. Enformasyon Toplumu'nu açıklamaya dönük farklı kriterlerden yola çıkılarak yapılan bu sınıflandırmalar iki ana başlık altında toplanabilir. Enformasyon Toplumu'nu bilgi ve iletişim teknolojileri bağlamında değerlendiren yaklaşımlar ve enformasyon sektörünün başat 'katma değer yaratıcısı' konumuna geldiğini ileri süren yaklaşımlardır.

Makalede, bilgi ve iletişim teknolojileri bağlamında Türkiye'nin dünyadaki konumu, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne (OECD) ve Avrupa Birliği'ne üye olup nüfus bakımından Türkiye'ye yakın olan ülkeler karşılaştırarak belirlenmiştir. Böylece Türkiye'nin üyesi olduğu OECD ve üyesi olmak istediği Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde bilgi ve iletişim teknolojileri bağlamında nerede olduğunu belirleme imkânı elde edilmiştir. Bu karşılaştırmalar yapılırken OECD bünyesinde faaliyet gösteren Bilim, Teknoloji ve Sanayi Direktörlüğü'nün (DSTI-Directorate for Science Technology and Industry), T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü 'Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması'nın ve Dünya Bankası'nın verileri kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Enformasyon Toplumu, bilgi, enformasyon, bilgi ve iletişim teknolojileri, Türkiye

TURKEY IN THE CONTEXT OF INFORMATION SOCIETY

ABSTRACT

The concept of the "Information Society" appeared just after the end of the Second World War. It states that Industrialized Society has transformed into a new society. The main indicator of this new "Information Society" is the transformation from production-based society toward information-based society. During the process of this transformation, a technological revolution centered on information and communication technologies began to reshape the material basis of society. There have been different attempts to define the "Information Society," such as Daniel Bell's "Post-Industrial Society," Yoneji Masuda's "Information Society," and Zbigniew Brzezinski's "Technocratic Era." Two main groups define the "Information Society" by using two different approaches. One of these groups evaluates the "Information Society" in the context of information and communication technologies. The other evaluates it in terms of the creation of value-added services.

In this article, the relevance and extent of the "Information Society" in Turkey is examined using the following resources: "Key Information and Communication Technology Indicators" (published by the OECD's Directorate for Science Technology and Industry), data published by World Bank about "Information and Communication Technologies," and the results of TURKSTAT's "Household Information Technologies Use Survey." In order to realize this aim, data about information and communication technologies published for OECD and EU member countries was compared to data for Turkey, on the basis of population.

Keywords: Information Society, knowledge, information, knowledge and communication technologies, Turkey

* Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi

GİRİŞ

Modernleşme kuramlarıyla ilişkilendirilen Enformasyon Toplumu kavramının ortaya çıkışı, II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasına rastlamaktadır. Kavram, özellikle dile getirilmeye başlanan ve 1960'larda yoğunlaşarak devam eden tartışmalar içerisinde Sanayi-Sonrası Toplum'a geçilmekte olduğu düşünülen ya da Sanayi Toplumu'ndan farklı olduğu öne sürülen yeni bir toplumsal yapıyı tanımlamak amacıyla kullanılır. Enformasyon Toplumu olarak isimlendirilen dönemin özelliği, maddi ürünlerin üretimine dayalı bir sistemden enformasyonu merkez alan bir sisteme doğru toplumun dönüşümüdür. Üretimin temel kaynağını enformasyonun oluşturmasının yanı sıra toplumsal ve kültürel süreçlerin de vazgeçilmez bir biçimde yeni teknolojiler ve enformasyona bağımlı oluşudur. Peter Drucker'ın (1993: 18) Kapitalist-Sonrası Toplum olarak adlandırdığı bu toplumda “temel ekonomik kaynak, yani ekonomistlerin deyimiyle üretim araçları artık sermaye de değildir, doğal kaynaklar da değildir, emek de değildir. ‘Bilgi’dir ve bilgi olacaktır” diyerek yeni toplumun üretim araçlarının ne olacağını ortaya koymuştur. Daniel Bell (1976: 46–49) Sanayi-Sonrası Toplum'un en “temelde enformasyona dayandığını” belirtir. Japon Toplum-bilimci Yoneji Masuda (1990: 4), “Sanayi Toplumu'nda temel dinamik maddi üretim iken Enformasyon Toplumu'nda temel dinamiğin enformatik üretim” olduğunu vurgulayarak Enformasyon Toplumu'nun Sanayi Toplumu'ndan tamamen farklı, yeni bir toplumsal yapı olduğunu ileri sürer. Alvin Toffler (1981: 356) ise Enformasyon Toplumu'nu, “teknolojinin sonucu” olarak görürken; Marshall McLuhan (1964: 36), “elektronik iletişim araçlarının egemen olduğu, küresel köy olasılığının belirlediği yaşanmakta olan dönemin” Enformasyon Toplumu olduğunu ve bu toplumsal yapının daha önceki ‘Mekanik Çağı’ dünyadan sileceğini vurgular. Gordon Marshall (2003: 199) Enformasyon Toplumu'nu, “ulusal ve uluslararası düzeydeki iletişimi kolaylaştırmak ve kütüphanelere, veri arşivlerine, özel kuruluşların ya da kamu kurumlarının kontrolündeki diğer enformasyon kaynaklarına kolay bir şekilde erişimin sağlanabilmesi açısından bilgisayarların ve telekomünikasyon araçlarının yaygın olarak kullanıldığı bir toplum” olarak ifade eder. Freeman ve Soete (1997: 59), “bilgi ve

teknolojinin toplumsal yaşamın daha iyi koşullara kavuşturulması amacıyla kullanıldığı katılımcı ve bütünsel bir eylem hali” olarak Enformasyon Toplumu'nu tanımlar. Briggs ve Burke (2004: 281) ise Enformasyon Toplumu'nu, “iletişim aracılığı ile topluma şekil vermek” olarak açıklar.

Enformasyon ve bilgi kelimeleri çoğu zaman birbirinin yerine geçecek şekilde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda makale içerisinde bir anlam karmaşasına fırsat vermemek açısından, bilgi ve enformasyon tanımlarını vermek gerekli olmuştur. Castells (1996: 17) enformasyonu, yeni iletişim teknolojileri bağlamında “düzenlenmiş ve iletilmiş veri” olarak tanımlarken; Geray (1994: 9) karşılıklı etkileşim içinde olma durumunu öne çıkararak enformasyonu, “insanların veya elektronik işlemcilerin doğrudan ya da teknolojik araçlar yardımı ile algılayabildiği her türlü sinyal” olarak nitelendirir. Rafeli (2005: 62–79) ise enformasyonu, “alıcı tarafından alındığında bir farklılık meydana getiren, bir mesaj taşıyan düzenlenmiş veri” olarak tanımlar. Bell (1976: 175) bilgiyi, “mantıklı bir yargı ya da deneysel bir sonuç sunan, başkalarına sistemli bir biçimde iletişim araçları vasıtasıyla aktarılan olgulara ya da düşüncelere ilişkin düzenli ifadeler dizisi” (aktaran, Castells 1996: 17) olarak tanımlarken; Headrick (2002: 13) bilgiyi, “insan aklının kavradığı ve içselleştirdiği düşünce ve verilerle ilgili bir kavram” olarak açıklar. Şahin (1991: 19) ise bilginin “düzenlenmiş, filtreden geçmiş, damıtılmış, netleşmiş enformasyon” anlamına geldiğini belirtir.

Enformasyon Toplumu yaklaşımında, nasıl Sanayi Devrimi'yle Sanayi Toplumu'na geçiş sağlandıysa, enformasyon teknolojilerini merkez alan Teknoloji Devrimi'yle de Enformasyon Toplumu'na geçilmekte olduğuna işaret edilmektedir. Bu değişimin neticesinde toplumun, siyasal ve kültürel örgütlenmelerin, ekonominin değiştiği, bilgisayarların yaşama yoğun bir şekilde girdiği, iletişimin ve dolaşımda olan enformasyonun arttığı ve dünyanın her tarafından bilgi alma imkânının insanlara sağlandığı vurgulanmaktadır.

Enformasyon Toplumu'na geçişe damgasını vuran bilgisayar teknolojisidir. John Naisbitt (1984: 22) *Megatrends* isimli eserinde, “maki-

neleşme Sanayi Devrimi açısından neyi ifade ediyorsa, bilgisayar teknolojisi de Enformasyon Çağı açısından onu ifade eder” diyerek bilgisayar teknolojisinin Enformasyon Toplumu açısından önemini vurgular. Bilgisayar teknolojisi uzmanı Amerikalı Herbert Simon’ın (1980: 420) da belirttiği gibi, “bilgisayar, enformasyonu manipüle etme, dönüştürme ve böylelikle daha önceleri yalnızca insan beyni tarafından gerçekleştirilebilir olan işlevleri insan müdahalesine gerek bırakmaksızın otomatik olarak yerine getirme kapasitesi açısından benzersizdir” (aktaran, Kumar 2004: 21). Masuda (1990: 25–28) bilgisayarın, “yeni bir devreye ait mantıksal işlem yapabilen bir makine olduğunu, enformasyonun işlenmesi, depolanması, bilgi-işlem ve kontrol işlevleri ile insanların enformasyon yaratma yeteneğini arttırdığını” vurgular.

Enformasyon Toplumu’nu açıklamaya dönük farklı kriterlerden yola çıkılarak yapılmış sınıflandırmalar iki ana başlık altında toplanabilir. Enformasyon Toplumu’nu ‘yeni bir toplumsal yapı’ olarak gören yaklaşımlar ve bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) alanında ortaya çıkan önemli gelişmelerin sonuçları bağlamında, teknolojik determinizme kadar varan bir yelpaze içerisinde, istatistiksel verilere, nicel göstergelere göndermede bulunarak enformasyon sektörünün başat ‘katma değer yaratıcısı’ konumuna geldiği bir toplum olarak gören yaklaşımlardır (Törenli 2004: 27).

1. BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN TOPLUMU DÖNÜŞTÜRME Sİ OLARAK ENFORMASYON TOPLUMU

Bu başlık altında toplanabilecek yaklaşımlar maddi ürünlerin üretimine dayalı toplumsal yapıdan (Sanayi Toplumu’ndan), enformasyonu merkez alan başka bir yapıya (Enformasyon Toplumu’na) geçilmekte olduğunu ileri sürmektedir. Bu yaklaşım Enformasyon Toplumu’nu, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimine paralel olarak meta yönelimli bilgi biçimlerinin hızla arttığı yeni bir toplumsal yapı olarak tanımlamaktadır (Törenli 2004: 27–28). Dönüşümün ya da Enformasyon Toplumu’na geçişin ‘kanıtları’ enformasyon ve iletişim devriminde, küresel ekonominin sağladığı ortamda çalışma ve örgütlerin geçirdiği dönüşümde,

politik ideolojilerin bunalımında, kültürel inanışlardaki değişimde görülmektedir (Kumar 2004: 10). Model, teknolojinin toplumsal yapı ile olan ilişkisi üzerine kurgulanarak Sanayi Toplumu ile Enformasyon Toplumu’nun karşılaştırmasıyla netleştirilmeye çalışılmıştır. Bu sebeple model yeni bir toplumsal yapı yanında, üretim ilişkilerini de tanımlamak amaçındadır. Modelde yer alan tanımlar teknoloji ve onun değeri üzerine yapılmıştır (Törenli 2004: 28).

Enformasyon, bilgi ve iletişim teknolojilerinin belirleyiciliği, bu yaklaşım içerisinde şekillenmekte olan yeni toplumsal yapının göstergelerini de etkilemiştir. Kubicek vd.’e (1997: 40) göre enformasyon, bilgi ve iletişim teknolojileri beş ana kategori altında toplanabilecek göstergelerin tümünde başat konumdadır: **Teknoloji:** Bilgi ve iletişim teknolojilerinin temel itici güç olarak bürolardan fabrikalara, eğitim kurumlarından evlere kadar her yere yayılması. **Toplumsal:** Toplumda enformasyonun yaşam standardını artırdığı yönündeki bilincin artması ve kullanıcıların enformasyona erişim olanaklarının yaygınlaşması. **Ekonomik:** Enformasyonun katma değer üreten ve yeni iş olanakları yaratan bir öge haline gelmesi. **Siyasal:** Enformasyon erişim özgürlüğü, artan katılım ve oydaşma ile karakterize edilen siyasal süreç katılımının önünü açması. **Kültürel:** Enformasyonun kültürel değerinin farkına varıp ulusal ve bireysel gelişim ihtiyaçlarının giderilmesinde de önemli bir açılıma sahip olunduğunun kavranmaya başlanmasıdır (aktaran Törenli 2004: 29).

Enformasyon Toplumu’nu bu yaklaşım içerisinde değerlendiren en önemli isimlerden bir tanesi Marshall McLuhan’dır. McLuhan *Understanding Media: The Extensions of Man* isimli eserinde toplumsal değişim evreleri arasındaki sıçramaları, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere bağlar. McLuhan (1964: 36) eserinde, “kabile yaşamının ve geleneksel-sözsözsel iletişimin egemen olduğu toplumun Yazı-Öncesi Toplum; yazının ve baskı tekniklerinin egemen olduğu toplumun Yazı Toplumu; elektronik iletişim araçlarının egemen olduğu, global köy olasılığının belirlediği yaşanmakta olan dönemin toplumunun Enformasyon Toplumu” olduğunu vurgular. McLuhan ve Fiore (2001: 16), burada “elektrik devreleri ‘zaman’ ve ‘mekân’ın saltanatını yıkmış, üzerimize anında ve sürekli olarak diğer bütün

insanların kaygılarını boşaltmaktadır” diyerek; ‘global köy’ deyişini açıklamaktadır.

McLuhan’ın (1964: 8) tasarladığı Enformasyon Toplumu’nda, “iletişim ağlarından ve veri bankalarından oluşan enformasyon hizmetlerinin artarak, enformasyon endüstrisini başat endüstri haline getireceğini ve siyasal sisteme katılımcı demokrasinin hakim olacağını” ileri sürmektedir. Bu düşünce çerçevesinde McLuhan, Sanayi Toplumu’nda eksik olduğu düşünülen noktaların giderilmesinin Enformasyon Toplumu tarafından yerine getirilebileceğini düşünür. McLuhan’a (1964: 33) göre, “Sanayi Toplumu’nun insanı da verimlidir, teknolojinin kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır ama bu toplumun insanları arasında paylaşma-aidiyet duygusu kalmamıştır. Bu olumsuzluğa karşın, yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri ve bunların yarattığı karşılıklı bağımlılık ilişkileri dünyayı evrensel bir köy haline getirmektedir.” McLuhan (1964: 38), “Tarım Devrimi’nin ekilebilir topraklara erişebilirliğe, Sanayi Devrimi’nin ise hammadde kaynakları açısından zenginliğe ya da bunları ele geçirebilme gücüne bağlı olduğunu belirttikten sonra Enformasyon Devrimi’nin, enformasyonun ve iletişimin ekonomide yaratacağı verimlilikle, doğal kaynak ve toprağa en az bağımlılıkla kalkınmanın altyapısını oluşturabileceğini öne” sürmektedir. Enformasyon Toplumu kavramını ortaya atanlar, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik dengesizliklerin, bilgi ve iletişim teknolojileri ile taşınacak enformasyonun üretilmesi, işlenmesi ve ulaşılabilir olması sayesinde ortadan kalkacağını öngörmektedirler. McLuhan ve Povers (2001: 148), “Enformasyon Toplumu’nda çok sayıda iletişim aygıtı vasıtasıyla ışık hızında çalışan bilgisayarlar, ister kusursuz düzenlenmiş bir sigorta ve/veya yatırım programı ister bir düşsel bir seyahat olsun veri tabanı yoluyla önceden sinyallemiş olan potansiyel alıcılara, ısmarlama ürünler ve hizmetler üreteceklerdir” diyerek; yeni toplumun üretim süreçlerinin nasıl olacağına vurgulamaktadırlar.

Bu yaklaşım içerisinde değerlendirilebilecek diğer önemli bir isim de ‘Daniel Bell’dir. Sanayi-Sonrası Toplum ve sonrasında geliştirdiği Bilgi Tabanlı Sanayi-Sonrası Toplum modelinin kurucusu olan Daniel Bell (1976: 46-49), “Sanayi Toplumu’nun stratejik kaynağının para ve Sanayi-Öncesi Toplumu’nun stratejik kay-

nağının hammadde olduğu gibi; Sanayi-Sonrası Toplum’un stratejik kaynağının bilgi” olduğunu belirtir. Bell’e (1974: 188) göre, “enformasyon dolayısıyla da bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmenin bu niteliği, dünyaya bakış tarzımızı etkileyecek güçtedir ve anahtar bir role sahiptir.” Bell (1980: 531), Sanayi-Sonrası Toplumu “meydana getiren ve tahkim eden enformasyon olduğunu ve bilgi ve enformasyonun Sanayi-Sonrası Toplum’un stratejik kaynağı ve dönüştürücü aracı haline geldiğini” (aktaran, Kumar 2004: 22) vurgular.

Bell, Bilgi Tabanlı Sanayi-Sonrası Toplum modelinde, ekonomik alanda mal ve eşya üreten bir ekonomiden hizmet üreten bir yapıya, daha az bilgi gerektiren bir yapıdan daha çok bilgi temelli bir yapıya ve sanayiye geçiş olacağını; mesleki açıdan el işçiliğinin değer kaybetmesi sonucu profesyoneller ile teknik işçilerin önem kazanacağını; örgütler ve kurumlar açısından değerlendirildiğinde, mülkiyetin önemli faktör olmaktan çıkarak teorik bilginin siyaset ve yenilik kaynağı oluşturmada merkezi bir yer tutacağını; yeni ilgi alanı olarak, teknolojik gelişmeleri öngörme teknikleriyle yeni teknolojilerin uygulama sonuçlarının değerlendirilme faaliyetlerinin gelişeceğini ve teknoloji temeline dayalı ve entelektüellerin etkin olduğu yeni karar verme biçimlerinin gelişeceğini vurgular (Yılmaz 1996: 93).

Bell’in çözümlerinde genel olarak ‘bilgi’ başattır. Nitekim Sanayi-Sonrası Toplum modelinde ekonomik büyümenin sağlanabilmesi bilgiye egemen olmak ile mümkün olabilecektir. Bell’in Sanayi-Sonrası Toplum modelinde gelecekteki toplumun en önemli görünümü olarak ‘bilgi’yi öne çıkarır. Bu yeni toplum, bilgi edinme, işlem den geçirme ve dağıtım konusundaki yeni yöntemleriyle tanımlanmakta ve adlandırılmaktadır (Törenli 2004: 32). Bell (1974: 20), “sanayileşmenin ardından yeni bir toplum modeli ortaya çıkmaktadır ki, bu toplum, bilginin çerçevesinde örgütlenmiş, toplumsal kontrolü amaçlayan, yeniliklerin ya da değişimin yönetiminde ve yönlendirilmesinde etkin olan bir toplumdur” demektedir. Bell (1973: 467), “nasıl Sanayi Toplumu mal üretimine dayalı bir toplumsa, Sanayi-Sonrası Toplum’un da temelini enformasyona dayalı olduğunu” (aktaran, Kumar 2004: 22), vurgular.

1970’lerde bilgisayar teknolojisindeki gelişmelere odaklanan Bell’in ilgisi, 1980’lerde ‘ağ’ yapılarının ortaya çıkması ile telekomünikasyonla iç içe geçen bilgisayar ağlarına kaymıştır. Bell (1980: 513), “Enformasyon Toplumu’nda bilgisayarların telekomünikasyon araçlarıyla yoğun yöneşmesi neticesinde, bilginin ve enformasyonun işlenmesiyle iletilmesi arasındaki mesafenin ortadan kalktığını” söylemektedir. Bell, geçmişteki toplumların mekânla ya da zamanla sınırlı olduklarını düşünür. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki devrim, mekân ve zaman arasındaki sınırlamaları ortadan kaldırmıştır. Meyrowitz (1985: 115-117) de *No Sense of Place* isimli eserinde, “bilgisayar, telefon, radyo, televizyon vasıtasıyla iletişim kurduğumuzda, fiziksel olarak nerede bulunduğumuzu, sosyal olarak kim ve nerede olduğumuzu artık belirlememektedir ... Elektronik etkileşimin sonucu olarak durum ve davranışlar fiziksel mekânla artık belirlenmemektedir” diyerek; bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin toplumsal konum ve fiziksel mekânı yeniden tanımladığını, sosyal durum ve sosyal kimlikleri yeniden biçimlendirdiğini söylemektedir. McLuhan ve Povers (2001: 233) da, “bilgi ve iletişim teknolojilerinin burada olmakla orada olmak arasındaki farkı bulanıklaştırarak içsel ve dışsal uzam arasındaki ayrımı sarstığını” belirtmektedir.

Bu yaklaşım içerisinde değerlendirilebilecek diğer önemli bir isim olan Yoneji Masuda (1985: 621), Enformasyon Toplumu’nda “enformasyon şebekeleri ve veri bankalarından, enformasyon üretiminin çekirdek örgütlenmesinde enformasyon hizmeti veren kurumların, toplumsal simge olarak fabrikanın yerini alacağını; enformasyon hizmeti veren kurumların, temel bir altyapı özelliği üstlenerek ekonominin yapısında bilgi sermayesinin, maddi sermaye karşısında üstünlük sağlayacağını” (aktaran, Kumar 2004: 26) savunur.

Masuda, (1990: 114), bilgi toplumunun dayandığı yenileyici teknolojinin bilgisayar teknolojisi olduğunu ve bilgisayar teknolojisinin enformasyon, bilgi ve teknoloji üretimini arttıracığını (aktaran, Dura ve Atik, 2002: 51), ileri sürer. Masuda (1990: 32–33), enformasyon ağını, çok sayıda insan arasında geniş bir alanda telefon ya da telgraf ağları ile enformasyon aktarılması olarak tanımlamakta ve bu ağın,

bilgisayarlar vasıtasıyla diğer ağlarla birleşerek büyüdüğünü böylece “yaşayan bir beden ya da organizmaya” benzediğini vurgular

Masuda (1980: 66), “bilgisayar destekli teknolojinin sonucu olarak Enformasyon Çağı, endüstri devriminden daha büyük bir toplumsal dönüşüme neden olacaktır. Bu tür bir dönüşüm zamana endeksli maddi üretim sisteminde bir değişimi, özgür rekabetten sinerjik ekonomik sisteme, parlamenter demokrasiye katılımcı demokrasiye doğru bir değerler dönüşümünü içerir” diyerek; Sanayi Toplumu’na özgü değişim ekonomisinin yerini dayanışmacı ekonominin alacağını öngörür. Masuda *Computopia* (1985: 625–632) isimli makalesinde, “kas gücüyle çalışan bireylerin yerini otomasyon sayesinde makinelerin alacağını böylece bireylerin çeşitli ihtiyaçlarını giderebilmesi için gönüllü topluluklar oluşturabilmesinin önünün açılmış olacağını” vurgulayarak; “Enformasyon Toplumu’nda, gönüllü toplulukların toplumun özünü oluşturacağını, Enformasyon Toplumu’nun iktidardan bağımsız ve toplumsal sınıfların olmadığı yeni bir toplum olacağını ileri sürer. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin merkezi politika ve yönetimin etkisi olmaksızın işlerin yürütülmesine olanak sağlayacağını dolayısıyla merkezi yönetim politikalarının yerini katılımcı demokrasi ve yerel yönetim sistemlerinin alacağını” (aktaran, Kumar 2004: 28), belirtir.

Alvin Toffler de Enformasyon Toplumu anlayışına benzer bir yaklaşım sergiler. Toffler de Masuda gibi iletişim teknolojilerindeki yapısal dönüşüm üzerinde durarak; Enformasyon Toplumu’nu teknolojinin sonucu olarak görür. Toffler (1996: 200) bilgi ve iletişim teknolojilerinin en önemli ürünü olan “bankalar, mağazalar, devlet daireleri, komşu evler ve iş yerleriyle bağlantılı bilgisayarların yalnız üretimden perakende satışına kadar iş hayatını değil, işin niteliğini, hatta aile yapısını değiştireceğini” ileri sürer. Yeni uygarlığın “yeni davranış kuralları getirerek, bizi standartlaşmadan, senkronizasyondan, merkezcilikten, enerji, para ve iktidarın tek merkezde toplanmasından uzaklaştırdığını” belirtir.

Toffler’e göre insanlık tarihinde üç büyük değişim dalgası gözlemlenmiştir. Bunlardan her biri daha önceki kültürleri ve uygarlıkları yok

edip yerlerine, daha öncekilerin akıllarına bile getiremeyecekleri yaşam türleri koymuştur. Birinci Değişiklik Dalgası ‘Tarım Devrimi’, İkinci Değişiklik Dalgası ‘Sanayi Devrimi ve Üçüncü Değişiklik Dalgası ‘Sanayi-Sonrası Devrim’ uygarlık dönüşümlerini tasvir eder. Üçüncü Dalga’nın ekonomik üretim birimleri bilgi ve iletişim teknolojileridir. Toffler’e (1996: 27) göre, “bu uygarlığın birçok yanı geleneksel Sanayi Toplumu ile çelişki halindedir. Bir yandan çok daha teknolojiktir, bir yandan da anti-endüstriyeldir.”

Toffler’in dikkat çeken diğer bir tezi de, (1996: 221) etkileri giderek azalmakta olan kitle iletişim araçlarının egemenliğinin Üçüncü Dalga Toplumu’nda ortadan kalkacak olmasıdır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle ortaya çıkan yeni tür iletişim araçları kitleyi hedef almayan bir iletişim çağını başlatmıştır. Toffler’a (1996: 231) göre, “uygarlığın yığınsallıktan uzaklaşması aramızdaki bilgi alış-verişinin miktarında da büyük bir artışa yol açacaktır. Neden bir Enformasyon Toplumu olduğumuzu bu artış iyi anlatır.” Enformasyon Toplumu’nda, enformasyon araçları çeşitlendikçe çevremizdeki insanlar yığınsallıktan kurtuldukları, bireyler birbirlerine daha az benzeyerek daha özerk olacak dolayısıyla enformasyona olan ihtiyaçları artacaktır.

Toffler (1996: 293) Home-Centered Society (Hane-Merkezli Toplum) ya da electronic cottage (elektronik köşk) gibi kavramları, günümüzde toplumsal uğraşların insanların iş dışı zamanlarını geçirdikleri yerlere taşınmış olduğunu vurgulamak için kullanır. Üçüncü Dalga Uygarlığı’nda, “hanede işe yer veren bir yuvanın nitelik değiştirdiğini, genişlemiş bir elektronik aile haline geldiğini görüyoruz.” Toffler (1996: 412), bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin “çok sayıda insanın evinde çalışmasına olanak sağlayarak aile ve topluluk bağlarını güçlendirerek, ‘elektronik köşk’ün çocuklar da dahil olmak üzere bir arada çalışan bir aile tipini meydana getirebileceğini” öne sürmektedir.

Toffler (1996: 244–245), Birinci Dalga Uygarlığı’nda insanların beyinlerinde varolan ve toplumsal olarak paylaşılan belleğin, İkinci Dalga Uygarlığı’nda ise mallarda, kitaplarda, gazetelerde, fotoğraflarda, filmlerde nesnelleşmiş

olan toplumsal belleği her ne kadar köklü bir şekilde genişlettiyse de, aynı zamanda onu durağanlaştırdığını öne sürmektedir. Üçüncü Dalga Uygarlığı’nda ise bilgisayarın depolanmış verileri (yapay bellek) işlemesi, toplumsal belleğin kapsamını genişletip onu yeniden harekete geçirecektir. Üçüncü Dalga Uygarlığı’nda bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, insanlar arasında iletişimi sağlayan araçların çeşitliliğini artırarak, tarihte ilk kez makinenin makineyle haberleşmesini ve daha şaşırtıcı olanın ise insanla akıllı çevresi arasındaki haberleşmeyi sağlayan güçlü iletişim araçlarını ortaya çıkarmasıdır.

2. EKONOMİK BİR SEKTÖR OLARAK ENFORMASYON TOPLUMU

Bu yaklaşım doğrudan bir Enformasyon Toplumu tanımlamasına yönelik olmaktan öte, Enformasyon Tabanlı Ekonomi ya da Bilgi Ekonomisi gibi kavramsallaştırmalar ile ekonominin geleneksel sektörleri yanında, enformasyon sektörünün varlığını ortaya koymaya çalışır. Dolayısıyla bu yaklaşımda Enformasyon Toplumu daha çok, mikro işlemciler, bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojileri alanında yaşanan gelişmelerin sonuçları anlamında ortaya çıkan somut bir tespiti ya da teknolojik determinizme kadar varan bir yelpaze içerisinde, istatistiksel verilere, nicel göstergelere, endekslerle atıfta bulunarak ortaya çıkan enformasyon endüstrisine özgü bir yapılanma olarak görülmektedir. Ekonomik bir sektör olarak Enformasyon Toplumu yaklaşımından hareketle ülkeler bazında Enformasyon Toplumu’na geçilmekte olduğu ya da bunun henüz gerçekleşmediği ileri sürülmektedir (Törenli 2004: 43).

Fritz Machlup’un *The Production and Distribution of Knowledge in the USA* isimli çalışması bu yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Machlup, Bilgi Ekonomisi Kavramı çerçevesinde, ABD’de enformasyon ekonomisi oranının ya da enformasyon sektörünün diğer sektörlerle göre başat konuma gelişini ekonomik ve istatistiksel verilerle ortaya koymaya çalışmıştır. Machlup ve daha sonraları Marc Uri Porat, bu verilerden hareket ederek hizmet sektörü içinde eriyen enformasyon sektörünün önemini ortaya koymuşlardır. Bu şekilde enformasyon sektörünün, ekonomik yapılanma sürecinde gelecekteki gelişmeler açısından dikkate alın-

masını sağlamak istemişlerdir. Bu amaçla Machlup, endüstriyel sektörleri beş ana grup altında toplayarak, gruplar arasında yaptığı karşılaştırmalar ile bir toplumun Enformasyon Toplumu'na yönelişini ortaya koymak istemiştir. Bu ana gruplar eğitim, iletişim medyası, enformasyon araçları, enformasyon hizmetleri ve diğer enformasyon etkinlikleri (aktaran, Timisi 2003: 89), olarak sıralanabilir.

Bir toplumun Enformasyon Toplumu olarak isimlendirilebilmesi için ölçülebilir bir dizi verinin bulunması gereklidir. Burada açıklığa kavuşturulması gereken temel nokta 'bir toplum hangi ölçütler içerisinde bilgi ve iletişim teknolojilerine sahip olduğunda Enformasyon Toplumu olma aşamasına ulaşmış olacaktır?' Dolayısıyla o toplumun enformasyon altyapısı ve bu altyapının sahip olduğu geliştirici potansiyeller ölçümlenerek, bulunacak değerlerin 'standartlarla' karşılaştırılması sonucunda, o toplumun Enformasyon Toplumu olarak isimlendirilip isimlendirilemeyeceği tespit edilebilecektir. Fakat bir toplumun hangi aşamada Enformasyon Toplumu'na geçmiş olacağına ilişkin 'standartlar' toplumlardaki ve teknolojilerdeki değişime, yapılan çalışmaların temel aldığı dönemlere ve uyguladıkları yöntemlere göre sürekli değişkenlik göstermektedir. Bu konuyla ilgili olarak çok sayıda bilim adamı farklı yaklaşımlar ortaya koymaktadır.

Marc Uri Porat (1978: 15) da, Enformasyon Toplumu'na geçişi ölçülebilir kılama çabası içindedir. *The Information Economy: Sources and Methods for Measuring the Primary Information* isimli eserinde Porat, Machlup'un sektörel yaklaşımı dikkate alarak, enformasyon sektörünü 'Birincil Enformasyon Sektörü' ve 'İkincil Enformasyon Sektörü' olarak ikiye ayırır. Birincil Enformasyon Sektörü, enformasyon ve iletişim; bilgi üreten, işleyen veya dağıtan mal ve hizmet endüstrilerini kapsarken; İkincil Enformasyon Sektörü, enformasyon sektörüne girmeyen firmaların ve kamu yönetim kuruluşlarının 'içsel' olarak ürettikleri ve tükettikleri enformasyon biçimlerini kapsar. Enformasyon hizmet piyasalarının 'nihai' ürünü bilgidir. Bir 'enformasyon piyasası', müşterilerine daha önce sahip olmadığı ama ihtiyaç duyduğu bilgiye ulaşma olanağı verir; 'sembolik deneyim alışverişini sağlar', kararsızlığı azaltır, seçenekler sunar, bunları genişletir,

güncelleştirir, geçerliliğini sınar, kararları değiştirir, etkinlik kazandırır, süreci ya da işlemleri kontrol edebilir, bir düşüncüyü benzer birimler ya da sektörler arasında iletebilme olanağı sağlar (aktaran, Törenli 2004: 47, Geray 2003: 119).

Machlup'un verilerini güncelleyen Dordick ile Wang (1993: 35-36) Enformasyon Toplumu'nun ekonomik ölçütlerini de saptama çabası içerisindedir. Buna göre, Enformasyon Toplumu'nun 'ekonomi alanını' ölçümlemek için iki ana alan belirlenmiştir. Enformasyonel işgücünün boyutları ve bunun Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya (GSYİH) katkısının tespit edilmesi şeklindedir. Bu alanların ölçülmesinde şu parametrelerden yararlanmaktadırlar:

1. **Altyapı parametreleri:** 1000 kişiye düşen telefon hattı sayısı, 1000 kişiye düşen televizyon sayısı, 1000 kişiye düşen gazete sayısı, kamusal telefon ve telex ağlarında veri işleme işlevli terminal sayısı.
2. **Ekonomik parametreler:** Enformasyonel işgücünün ulusal işgücü içindeki yüzdesi, enformasyon sektörünün GSYİH'ya ve diğer sektörlerin verimine katkısı.
3. **Toplumsal parametreler:** Okuryazarlık oranı, okul çağındaki ulusal nüfusun yüksek öğrenim görme yüzdesi (aktaran, Törenli 2004: 49).

Bu parametreler ve/veya yapılan çalışmaların temel adlıği dönemlerde yaygın olan bilgi ve iletişim teknolojisi kullanım göstergeleri esas alınarak, yapılan ölçümler neticesinde elde edilen verilerin, standartlarla karşılaştırılmasıyla bir toplumun Enformasyon Toplumu olarak isimlendirilip isimlendirilemeyeceğine karar verilmektedir.

3. BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'NİN DÜNYADAKİ KONUMU

Bilgi ve iletişim teknolojileri bağlamında Türkiye'nin dünyadaki konumu, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne ve Avrupa Birliği'ne üye olup, nüfus bakımından Türkiye'ye yakın olan ülkeler ile karşılaştırılarak belirlenecektir. Böylece Türkiye'nin üyesi olduğu OECD ve üyesi olmak istediği EU ülkeleri içerisinde,

bilgi ve iletişim teknolojileri bağlamında nerede olduğunu belirleme imkânı elde edilmiş olacaktır. Bu karşılaştırmalar yapılırken OECD bünyesinde faaliyet gösteren Bilim, Teknoloji ve Sanayi Direktörlüğü'nün (DSTI-Directorate for Science Technology and Industry), T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü 'Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması'nın ve Dünya Bankası'nın verileri kullanılacaktır.

OECD tarafından yayınlanan 2004 yılı 'Bilgi ve İletişim Teknolojileri Temel Göstergeleri'ne (tablo-1) göre;

a) Bilgisayara sahip hane oranı, Almanya'da % 68,70, Britanya Krallığı'nda % 65,26, İspanya'da % 52,13, Fransa'da % 49,78, İtalya'da % 47,35, Polonya'da % 36,14 ve Yunanistan'da % 28,98 iken Devlet İstatistik Enstitüsü 2005 yılı 'Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması' verilerine göre Türkiye'de bilgisayara sahip hane oranı % 12,89'dur.

b) İnternet'e erişimi olan hane oranı, Almanya'da % 60, Britanya Krallığı'nda % 55,9, İspanya'da % 33,6, Fransa'da % 33,6, İtalya'da % 34,1, Polonya'da % 26 ve Yunanistan'da %

16,5 iken Devlet İstatistik Enstitüsü 2005 yılı 'Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması' verilerine göre bu oran Türkiye'de % 9,96'dır.

c) Her 100 kişiye düşen geniş bant sayısı, Almanya'da 13, Britanya Krallığı'nda 15,9, İspanya'da 11,7, Fransa'da 15,2, İtalya'da 11,9, Polonya'da 2,4, ve Yunanistan'da 1,4, OECD ortalaması 11,7 ve AB ortalaması 11,8 iken; Türkiye'de her 100 kişiye düşen toplam bağlantı sayısı 2,1'dir.

d) Her 100 kişiye düşen ulaşılabilir toplam hat ve kanal sayısı, Almanya'da 47, Britanya Krallığı'nda 51, İspanya'da 40, Fransa'da 46, İtalya'da 43, Polonya'da 31, Yunanistan'da 51 ve OECD ortalaması 46 iken Türkiye'de her 100 kişiye düşen ulaşılabilir toplam hatların ve kanalların sayısı 27'dir.

e) Dijital abone hatlarının oranı, Almanya'da % 91, Britanya Krallığı'nda % 95, İspanya'da % 87, Fransa'da % 90, İtalya'da % 85, Polonya'da % 77 ve Yunanistan'da % 9 iken Türkiye'de dijital abone hatlarının oranı % 10'dur.

Tablo-1: Bilgi ve iletişim teknolojileri bağlamında Türkiye'nin bazı OECD ve AB üyesi ülkeler ile karşılaştırılması

Temel Göstergeler	Almanya	UK	İspanya	Fransa	İtalya	Polonya	Yunanistan	Türkiye
Nüfus (milyon)	83	59	41	60	58	38	11	72
Bilgisayara sahip hane oranı (%)	68,70	65,26	52,13	49,78	47,35	36,14	28,98	12,89
İnternet'e erişimi olan hane oranı (%)	60	55,9	33,6	33,6	34,1	26	16,5	9,96
Her 100 kişiye düşen toplam geniş bant sayısı	13	15,9	11,7	15,2	11,9	2,4	1,4	2,1
Her 100 kişiye düşen ulaşılabilir toplam hat ve kanal sayısı	47	51	40	46	43	31	51	27
Dijital abone hatlarının oranı (%)	91	95	87	90	85	77	9	10

KAYNAK: OECD 2004 yılı 'Bilgi ve İletişim Teknolojileri Temel Göstergeleri'

Dünya Bankası 2004 yılı ‘Bilgi ve İletişim Teknolojileri Göstergeleri’ ne (tablo-2) göre;

a) Her 1000 kişiye düşen sabit telefon hat sayısı, Almanya’da 660, Britanya Krallığı’nda 567, İspanya’da 434, Fransa’da 565, İtalya’da 461, Polonya’da 321 ve Yunanistan’da 573 iken Türkiye’de her 1000 kişiye düşen sabit telefon hat sayısı 267’dir.

b) Her 1000 kişiye düşen cep telefonu abone sayısı, Almanya’da 858, Britanya Krallığı’nda 1042, İspanya’da 935 Fransa’da 719, İtalya’da 1091, Polonya’da 603 ve Yunanistan’da 988 iken Türkiye’de her 1000 kişiye düşen cep telefonu abone sayısı 494’tür.

c) Her 1000 kişiye düşen İnternet kullanıcı sayısı, Almanya’da 472, Britanya Krallığı’nda 533, İspanya’da 317, Fransa’da 399, İtalya’da 321, Polonya’da 235 ve Yunanistan’da 156 iken Türkiye’de her 1000 kişiye düşen İnternet kullanıcı sayısı 78’dir.

d) İnternet’e bağlı okul oranı, Almanya’da % 99, Britanya Krallığı’nda % 99, İspanya’da %

94, Fransa’da % 94, İtalya’da % 88, Polonya’da % 90 ve Yunanistan’da % 59 iken Türkiye’de bu oran % 40’tır.

e) E-devlete hazır olma göstergeleri, Almanya’da 0,80, Britanya Krallığı’nda 0,97, İspanya’da 0,39, Fransa’da 0,54, İtalya’da 0,55, Polonya’da 0,58 ve Yunanistan’da 0,41 iken Türkiye’nin e-devlete hazır olma göstergesi 0,53’tür.

f) Her bir kişiye düşen uluslararası İnternet bant aralığı, Almanya’da 6850 bits, Britanya Krallığı’nda 13156 bits, İspanya’da 2918 bits, Fransa’da 8433 bits, İtalya’da 1572 bits, Polonya’da 340 bits ve Yunanistan’da 588 bits iken Türkiye’de bu miktar 40 bits’dir.

g) Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının (GSYİH) Almanya % 5,7’sini, Britanya Krallığı % 7,3’ünü, Fransa % 5,9’unu, İtalya % 4,1’ini, Polonya % 4,5’ini, İspanya % 3,8’ini ve Yunanistan % 4,3’ünü bilgi ve iletişim teknolojilerine harcarken Türkiye ise GSYİH’ sının % 7,3’ünü bilgi ve iletişim teknolojilerine harcamaktadır.

Tablo-2: Bilgi ve iletişim teknolojileri bağlamında Türkiye’nin bazı OECD ve AB üyesi ülkeler ile karşılaştırılması

Temel Göstergeler	Almanya	UK	Fransa	İtalya	Polonya	İspanya	Yunanistan	Türkiye
Nüfus (milyon)	83	59	60	58	38	41	11	72
Sabit telefon hat sayısı (her 1000 kişi)	660	567	565	461	321	434	573	267
Cep telefonu abone sayısı (her 1000 kişi)	858	1042	719	1091	603	935	988	494
İnternet kullanıcı sayısı (her 1000 kişi)	472	533	399	321	235	317	156	78
İnternet’e bağlı okul oranı (%)	99	99	94	88	90	94	59	40
E-devlete hazır olma (ölçek 0-1)	0,80	0,97	0,54	0,55	0,58	0,39	0,41	0,53
Uluslararası İnternet bant aralığı (her bir kişiye düşen bits)	6850	13156	8433	1572	340	2918	588	40
BİT harcamaları (GSYİH’ sının %’si)	5,7	7,3	5,9	4,1	4,5	3,8	4,3	7,3

KAYNAK: Dünya Bankası 2004 yılı ‘Bilgi ve İletişim Teknolojileri Göstergeleri’

TARTIŞMA

OECD bünyesinde faaliyet gösteren Bilim, Teknoloji ve Sanayi Direktörlüğü'nün, DİE 'Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması'nın ve Dünya Bankası'nın yapmış olduğu araştırmalar neticesinde elde edilen veriler değerlendirildiğinde; Türkiye'nin, Avrupa Birliği'ne ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne üye olan ülkelerin bilgi ve iletişim teknolojileri bağlamında çok gerisinde olduğu açıkça görülmektedir. Avrupa Birliği'ne en son katılan ülke olan Polonya bile Enformasyon Toplumu'na geçiş sürecinde Türkiye'nin önüne geçmiştir.

Enformasyon Toplumu'na ilişkin temel göstergeler açısından Türkiye, OECD ve EU ülkeleri ile karşılaştırıldığında; elde edilen veriler Türkiye'de bilgisayara sahip hane oranının çok düşük olduğunu göstermektedir. Halbuki Sanayi Toplumu'ndan Enformasyon Toplumu'na dönüşüm sürecinde, bilgisayar teknolojisi en önemli rol üstlenmiştir. Bilgisayar kullanımının Türkiye genelinde yaygınlaşmaması, İnternet kullanımının da ülke genelinde yaygınlaşmasını engellemiştir. Ülkemizde İnternet'e erişimi olan hane oranı, her 1000 kişiye düşen İnternet kullanıcı sayısı ve İnternet'e bağlı okul oranı OECD ve EU ortalamasının çok altında kalmıştır.

Enformasyon Toplumu'na dönüşüm sürecini tamamlayan toplumlarda İnternet'e bağlı okul oranı % 99'lar seviyesindedir. Bir ülkede eğitim kurumlarının İnternet'e bağlı olması, dolaşımda olan enformasyon miktarının artmasını sağladığı gibi, o eğitim kurumlarında eğitim alan ve eğitim veren kişilerin dünyanın her tarafından enformasyon edinmesini kolaylaştırmaktadır. Enformasyon Toplumu'nda üretimin temel kaynağını enformasyonun oluşturmasının yanı sıra toplumsal ve kültürel süreçler de vazgeçilmez bir biçimde yeni teknolojiler ve enformasyona bağımlıdır. Dolayısıyla Türkiye'de bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımının toplumun geneline yayılmaması, Enformasyon Toplumu'na geçişin önündeki en temel problemlerden bir tanesidir.

İnternet erişiminde en önemli unsurların başında gelen 'her 100 kişiye düşen ulaşılabilir toplam hatların ve kanalların sayısı', 'dijital abone

hatlarının oranı' ve 'her bir kişiye düşen uluslararası İnternet bant aralığı miktarı' OECD ve EU ülkeleri ortalamalarının çok gerisinde kalmıştır. İnternet bağlantısının büyük oranda sabit telefon hatları vasıtasıyla yapıldığını düşündüğümüzde; Türkiye'deki mevcut durum, İnternet'in yaygınlaşmasının önünde bir engel olarak durmaktadır. Dijital abone hatlarının yaygınlaşmamış olması sebebiyle kullanılan analog erişim hatları üzerinden yapılan İnternet bağlantıları, İnternet kullanımında aksamalara sebep olmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye'yi dünya İnternet omurgasına bağlayan, her bir kişiye düşen uluslararası İnternet bant aralığı miktarı OECD ve EU ülkeleri ile kıyaslanamayacak kadar düşüktür. Yaşanmakta olan bu durum, İnternet'in hızlı çalışmasını engellemekte ve sayfaların indirilmesinde bekleme sürelerini uzatmaktadır. Dolayısıyla İnternet kullanıcılarının enformasyona ulaşabilmesi zorlaşmakta hatta bazen mümkün bile olamamaktadır.

Türk toplumunun Enformasyon Toplumu'na dönüşebilmesi için sahip olması gereken bilgi ve iletişim teknolojilerine sahip olmadığı açıkça görülmektedir. Türkiye Enformasyon Çağı'nı yaşayan ülkelerin çok daha gerisinde olmasına rağmen; Türkiye'nin bilgi ve iletişim teknolojilerine, gayri safi yurtiçi hasılasından (GSYİH) ayırdığı pay, Enformasyon Çağı'nı yaşayan uygar ülkelerin GSYİH'sından ayırdığı pay ile hemen hemen aynıdır. Türkiye'nin Enformasyon Toplumu'na dönüşmesi sürecini yavaşlatan en önemli etken, ülkemizin GSYİH'dan bilgi ve iletişim teknolojilerine ayırdığı payın çok düşük olmasıdır. Ülkemizin araştırma-geliştirme faaliyetlerine (AR-GE) ve eğitime yeterli yatırımı yapmaması, Türkiye'de bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesine engellemektedir.

Bunlarla beraber 'e-devlete hazır olma ölçüğü' incelendiğinde, Türkiye'nin bu konuda bir hamle yaptığını hatta İspanya ve Yunanistan'ı geçerek Fransa ve İtalya seviyesine geldiği görülmektedir. Ülkemiz açısından sevindirici bir durum olmasına rağmen bilgisayar sahiplik oranının ve İnternet kullanımının ülke genelinde yaygınlaşmamış olması, vatandaşın e-devlet uygulamalarından yararlanmasını mümkün kılmamaktadır. 2001 yılında yapılan bir araştırma; Türkiye'de devlet kurumlarına ulaşmak

için e-devleti kullananların oranının % 3 olduğunu gösterirken bu oran Norveç'te % 53'tür (Uçkan 2003: 283). E-devlet olma yolunda yatırımları arttırmak, bir toplumun Enformasyon Toplumu'na dönüşmesi için yeterli değildir. Bilgi ve iletişim teknolojileri toplumun her kesimine yayılmalıdır.

Enformasyon Toplumu olabilmenin diğer bir göstergesi olan 'her 1000 kişiye düşen cep telefonu abone sayısı' değerlendirildiğinde, Türk Toplumu'nun bu teknolojiye gösterdiği ilgi dikkat çekicidir. Türkiye'de cep telefonu abone sayısı OECD ve EU ülkeleri ile kıyaslandığında; Türkiye'nin, Polonya'yı yakaladığı fakat Enformasyon Çağı'nı yaşayan ülkelerin çok gerisinde kaldığı fark edilmektedir. TÜSIAD Yönetim Kurulu Başkanı Ömer Sabancı (2006) *AB Sürecinde Türkiye'de Bilişim ve Telekomünikasyon Teknolojileri Sektörü Üzerine Görüş ve Öneriler* raporunu ele alan konuşmasında, "... GSM Association tarafından yaptırılan araştırmaya göre; mobil hizmetler üzerindeki vergi yükü açısından Türkiye % 56,3 ile en yüksek vergi uygulayan ülkedir. Bu oran Türkiye'den sonra en yüksek vergi uygulayan Uganda'nın yaklaşık iki katıdır. Araştırmaya dahil edilen 50 ülkenin ortalaması ise % 17,1'dir. Yüksek vergi oranları hem tüketici üzerinde baskı oluşturmakta hem de telekomünikasyon pazarının büyümesini engellemektedir" diyerek Türkiye'de cep telefonu abone sayısının neden gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşamadığını açıklamaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, Sanayi Toplumu'ndan Enformasyon Toplumu'na dönüşüm sürecine girilmiştir. Enformasyon Toplumu ile beraber bir önceki döneme ait değerler, toplumsal düzenlemeler ve üretim biçimleri köklü bir değişime uğramıştır. Enformasyon Toplumu'nda tüm süreçlerin temel dayanağı enformasyondur ve enformasyonun işlenmesi, toplumların ekonomik gelişmelerine katkıda bulunacak başlıca faktörlerden birisi olarak görülür. Enformasyon Toplumu, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle ilintilidir.

Bir toplumun Enformasyon Toplumu olarak isimlendirilebilmesi için karşılaştırılabilir bir dizi verinin bulunması gereklidir. Burada ay-

dınlığa kavuşturulması gereken temel nokta 'bir toplum hangi ölçütler içerisinde bilgi ve iletişim teknolojilerine sahip olduğunda Enformasyon Toplumu olma aşamasına ulaşmış olacaktır?' Dolayısıyla o toplumun enformasyon altyapısı ve bu altyapının sahip olduğu geliştirici potansiyeller ölçümlenerek, bulunacak değerlerin 'standartlarla' karşılaştırılması sonucunda, o toplumun Enformasyon Toplumu olarak isimlendirilip isimlendirilemeyeceği tespit edilebilecektir.

Bu bağlamda Türkiye'nin dünyadaki konumunu, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne ve Avrupa Birliği'ne üye olup, nüfus bakımından Türkiye'ye yakın olan ülkeler ile karşılaştırarak; üyesi olduğu OECD ve üyesi olmak istediği Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde nerede olduğu belirlenmiştir. Bu esnada OECD bünyesinde faaliyet gösteren Bilim, Teknoloji ve Sanayi Direktörlüğü'nün, DİE 'Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması'nın ve Dünya Bankası'nın verileri kullanılmıştır.

Türkiye, Enformasyon Toplumu'na ilişkin temel göstergeler açısından OECD ve EU ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde; gerek enformasyon üretimi gerekse bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı yönünden halen Enformasyon Toplumu'nu yaşayan ülkelerin çok gerisinde olduğu görülmektedir. Türkiye, Enformasyon Toplumu'na dönüşüm sürecinde Avrupa Birliği'ne son genişlemede katılan Polonya'nın bile gerisinde kalmıştır.

Türkiye'nin Enformasyon Çağı'nı yaşayan Batı Toplumlarını yakalayabilmesi için Avrupa Birliği'ne uyumu çerçevesinde; sanayileşme sürecini tamamlayarak, ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda yapısal değişimleri gerçekleştirmelidir. Siyasi irade, Enformasyon Toplumu'na dönüşüm projesi kapsamında bu alana öncelik veren politikaları oluşturmalı ve kararlılıkla bu politikaları uygulamaya koymalıdır. Ülkemizin Enformasyon Toplumu'na dönüşüm sürecini tamamlayabilmesi ve Avrupa Birliği standartlarına ulaşabilmesi için GSYİH'sından daha fazla bütçeyi, bilgi ve iletişim teknolojilerine, bilim, teknoloji ve araştırma-geliştirme faaliyetlerine ayırmalıdır.

Bilgi ve iletişim teknolojileri toplumun her kesimine yayılmalıdır. Eğitim veren kuruluşla-

rın tamamında öğrenciler ve eğitim veren kişiler, bilgisayar ve İnternet teknolojisi ile tanıştırılmalıdır. Sanayi-üniversite işbirlikleri geliştirilerek bilgi ve iletişim teknolojileri ithal eden bir ülke konumundan kendi ihtiyaçlarını üreten bir ülke konumuna gelinmelidir.

Mobil hizmetler üzerinden alınan vergilerin çok yüksek olması sebebiyle, abonelerin aylık harcama oranları EU ortalamasının çok altında kalmıştır. Mobil hizmetlerden alınan vergi oranları düşürülerek bu hizmetlerden faydalanan abonelerin aylık harcamaları arttırılabilir. Böylece yeni abonelerin sisteme eklenmesi sağlanarak cep telefonu abone sayısı, Enformasyon Toplumu'na dönüşüm sürecini tamamlayan ülkeler seviyesine ulaşabilir.

KAYNAKLAR

Bell D (1976) *The Coming of Post Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*, 2nd edn. Basic Books, NY.

Bell D (1976) *Welcome to the Post Industrial Society*, *Physics Today*, February 1976, 46–49.

Bell D (1980) *The Social Framework of the Information Society*, In *Forester 1980*, 500–549.

Briggs A ve Burke P (2004) *Medyanın Toplumsal Tarihi*, İbrahim Şener (çev), İzdüşüm Yayınları, Ankara.

Castells M (2000) *The Rise of Network Society*, 2nd edn. Blackwell Publishers, UK.

Dawson M ve Foster B J (2003) *Sanal Kapitalizm, Kapitalizm ve Enformasyon Çağı*, R. McChensey vd. (der), Nil Senem (çev), Epos Yayınları, Ankara, s. 67–84.

Devlet İstatistik Enstitüsü (2005) *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması Sonuçları*, *Haber Bülteni*, No: 179, Ankara.

Dordick S ve Wang G (1993) *The Information Society*, Sage, Newbury Park.

Drucker F Peter (1993) *Kapitalist Ötesi Toplum*, Belkıs Çorakçı (çev), İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Dura C ve Atik H (2002) *Bilgi Toplumu Bilgi Ekonomisi ve Türkiye Literatür Yayıncılık*, İstanbul.

Freeman C ve Soete L (1997) *The Economics of Industrial Innovation*, MIT Press, Massachusetts.

Geray H (1994) *Yeni İletişim Teknolojileri, Toplumsal Bir Yaklaşım*, Kılıçaslan Matbaası, Ankara.

Geray H (2003) *İletişim ve Teknoloji, Ütopya* Yayınevi, Ankara.

Headrick R D (2002) *Enformasyon Çağı*, Zülal Kılıç (çev), Kitap Yayınevi, İstanbul.

Herbert K (Ed) et al (1997) *The Social Shaping of Information Superhighways, European and American Roads to the Information Society*, St. Martin Press, NY.

Kumar K (2004) *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, Mehmet Küçük (çev), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

Machlup F (1962) *The Production and Distribution of Knowledge in the USA*, Princeton University Press, NJ.

Marshall G (2003) *Sosyoloji Sözlüğü*, Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (çev), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

McLuhan M ve Povers R B (2001) *Global Köy*, Bahar Öcal Düzgören (çev), Scala Yayıncılık, İstanbul.

McLuhan M (1964) *Understanding Media: The Extensions of Man*, Routledge and Kegan Paul, London.

McLuhan M ve Fiore Q (2001) *The Medium is the Message, An Inventory of Effects*, Jerome Agel (Ed.), Gingko Press, CA.

Meyrowitz J (1985) *No Sense of Place*, Oxford University Press, NY.

Naisbitt J (1984) *Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives*, Warner Books, NY.

OECD (2004) *Bilgisayara Sahip Hane Oranı, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Temel Göstergeleri*, (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org/data-oecd/19/46/34083096.xls>, 16 Haziran 2006.

OECD (2004) *Dijital Abone Hatlarının Oranı, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Temel Göstergeleri*, (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org/data-oecd/19/43/34082819.xls>, 16 Haziran 2006.

- OECD (2004) Her 100 Kişiyeye Düşen Ulaşılabilir Toplam Hatların ve Kanalların Sayısı, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Temel Göstergeleri, (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org/dataoecd/19/39/34082421.xls>, 16 Haziran 2006.
- OECD (2004) Her 100 kişiyeye düşen ulaşılabilir toplam hatların ve kanalların sayısı, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Temel Göstergeleri, (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org/dataoecd/19/39/34082421.xls>, 16 Haziran 2006.
- OECD (2004) İnternet'e Erişimi Olan Hane Oranı, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Temel Göstergeleri, (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org/dataoecd/19/45/34083073.xls>, 16 Haziran 2006.
- Porat M U (1977) The Information Economy: Definition and Measurement, OT Special Publication, Washington DC.
- Rafaeli S (2005) Information Sharing Online: A Research Challenge, International Journal of Knowledge and Learning, 1 (½), 62–79.
- Sabancı Ö (2006) AB Sürecinde Türkiye'de Bilişim ve Telekomünikasyon Teknolojileri Sektörü Üzerine Görüş ve Öneriler, raporu üzerine konuşması, TÜSİAD, İstanbul.
- Simon H (1980) What Computers Mean for Man and Society, In Forester 1989, pp. 419–433.
- Şahin H (1991) Yeni İletişim Ortamı, Demokrasi ve Basın Özgürlüğü, Basın Konseyi, İstanbul.
- Timisi N (2003) Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi, Dost Kitabevi, Ankara.
- Toffler A (1996) Üçüncü Dalga, Ali Seden (çev.), Altın Kitaplar, İstanbul.
- Törenli N (2004) Enformasyon Toplumu ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Uçkan Ö (2003) E-Devlet E-Demokrasi ve Türkiye, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Webster F (1995) Theories of Modernity and Postmodernity, Sage, London.
- World Bank (2004) Almanya Bilgi ve İletişim Teknolojileri Temel Göstergeleri, (Çevrimiçi) http://devdata.worldbank.org/ict/deu_ict.pdf, 16 Haziran 2006.
- World Bank (2004) Britanya Krallığı Bilgi ve İletişim Teknolojileri Temel Göstergeleri, (Çevrimiçi) http://devdata.worldbank.org/ict/gbr_ict.pdf, 16 Haziran 2006.
- World Bank (2004) Fransa Bilgi ve İletişim Teknolojileri Temel Göstergeleri, (Çevrimiçi) http://devdata.worldbank.org/ict/fra_ict.pdf, 16 Haziran 2006.
- World Bank (2004) İspanya Bilgi ve İletişim Teknolojileri Temel Göstergeleri, (Çevrimiçi) http://devdata.worldbank.org/ict/esp_ict.pdf, 16 Haziran 2006.
- World Bank (2004) İtalya Bilgi ve İletişim Teknolojileri Temel Göstergeleri, (Çevrimiçi) http://devdata.worldbank.org/ict/ita_ict.pdf, 16 Haziran 2006.
- World Bank (2004) Polonya Bilgi ve İletişim Teknolojileri Temel Göstergeleri, (Çevrimiçi) http://devdata.worldbank.org/ict/pol_ict.pdf, 16 Haziran 2006.
- World Bank (2004) Türkiye Bilgi ve İletişim Teknolojileri Temel Göstergeleri, (Çevrimiçi) http://devdata.worldbank.org/ict/tur_ict.pdf, 16 Haziran 2006.
- World Bank (2004) Yunanistan Bilgi ve İletişim Teknolojileri Temel Göstergeleri, (Çevrimiçi) http://devdata.worldbank.org/ict/grc_ict.pdf, 16 Haziran 2006.
- Yılmaz A (1996) Moderninden Postmoderne Siyasal Arayışlar, Vadi Yayınları, Ankara.
- Yoneji Masuda (1985) Computopia, The Microelectronics Revolution, T. Forester (ed), Oxford: Basil Blackwell, UK, pp. 620–634.
- Yoneji Masuda (1990) Managing in the Information Society: Releasing Synergy Japanese Style, Basil Blackwell, Oxford, UK.